Крымский научный центр Национальной академии наук Украины и
Министерства образования и науки Украины

Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского

*Посвящается 80-летию со дня основания
географического факультета
Таврического национального университета
имени В. И. Вернадского*

ГЕОПОЛИТИКА И ЭКОГЕОДИНАМИКА РЕГИОНОВ

Научный журнал

Том 10 Выпуск 2

2014

1997

Симферополь
2014

ISSN 2309-7663
Журнал основан в 2005 году.
Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации.
Серия КВ № 9604 от 17.02.2005.
Журнал выходит при поддержке кафедры ЮНЕСКО «Возобновляемая энергия и устойчивое развитие».

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ
научного журнала «Геополитика и экогеодинамика регионов»

Председатель – акад. НАН Украины, д.геогр. наук, профессор Н. В. БАГРОВ

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОГО СОВЕТА:

География:
Боков В.А. – д.геогр. наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)
Вахрушев Б.А. – д.геогр. наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)
Воронин И.Н. – д.геогр. наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)
Олиферов А.Н. – д.геогр. наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)
Позаченюк Е.А. – д.геогр. наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)
Ретеюм А.Ю. – д.геогр. наук (Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова)
Руденко Л.Г. – акад. НАН Украины, д.геогр. наук (Институт географии НАН Украины)
Холопцев А.В. – д.геогр. наук (Севастопольский национальный технический университет)
Черванев И.Г. – д.тех. наук (Харьковский национальной университет имени В.Н. Каразина)
Яковенко И.М. – д.геогр. наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)

Биология:
Ена А.В. – д.биол. наук (Южный филиал Национального университета биоресурсов и природопользования Украины «Крымский агротехнический университет»)
Ивашов А.В. – д.биол. наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)
Маслов И.И. – д.биол. наук (Никитский ботанический сад – Национальный научный центр НААН)
Павленко В.Б. – д.биол. наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)
Чуян Е.В. – д.биол. наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)
Юрахно М.В. – д.биол. наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)

Экономика:
Башта А.И. – д.экон. наук (Крымский научный центр НАН и МОН Украины)
Виноградова Е.В. – д.экон. наук (Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михайла Туган-Барановского)
Заблодская И. В. – д.экон. наук (Луганский филиал Института экономико-правовых исследований НАН України)
Подсолонко Е.А. – д.экон. наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)
Хаминич С.Ю. – д.экон. наук (Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара)
Цёхла С.Ю. – д.экон. наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ ЖУРНАЛА:
Главный редактор: акад. НАН Украины, д.геогр. наук, проф. **Н.В. БАГРОВ**

Ответственный секретарь – к.геогр. наук **Р.В. ГОРБУНОВ**
Технический редактор – к.геогр. наук **В.О. СМИРНОВ**

Члены редколлегии:
Бобра Т.В. – к.геогр.наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)
Вахрушев И.Б. – к.геогр.наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)
Калиновский П.С. – к.биол. наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)
Котов С.Ф. – к.биол. наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)
Крайнюк Е.С. – к.биол.н. (Никитский ботанический сад – Национальный научный центр НААН)
Леонов С.В. – к.биол. наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)
Лычак А.И. – к.геогр.наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)
Мазинов А.С. – к.техн. наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)
Михайлов В.А. – к.геогр.наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)
Смирнов В.О. – к.геогр. наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)
Швец А.Б. – к.геогр. наук (Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского)

«Геополітика і екогеодинаміка регіонів» Науковий журнал. 2014. Том 10. Вип. 2.
Кримський науковий центр Національної академії наук України и Міністерства освіти і науки України
Підписано до друку 14.03.2014 р. Формат 38х30/2. Об'єм 98,98 д.а. Тираж 200 екз. Замовлення № 2
Надруковано у Кримському науковому центрі НАН України і МОН України.
Проспект Академіка Вернадського 2. м. Сімферополь 95007

Бартосєвич Б., Щеглюк С.
ОСОБЛИВОСТІ МЕТРОПОЛІЗАЦІЇ В ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ЛОДЗІ ТА ЛЬВОВА). 315

Замотаев И. В., Кайданова О. В., Кудерина Т. М., Курбатова А. Н.,Суслова С. Б, Шилькрот Г. С.
ДИНАМИКА ЗАГРЯЗНЕНИЯ ТЯЖЕЛЫМИ МЕТАЛЛАМИ ГОРОДСКИХ ЛАНДШАФТОВ КУРСКОЙ ОБЛАСТИ 321

Зеленская Л. И.
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ИНВЕСТИЦИИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ РЕКРЕАЦИОННОЙ ГЕОГРАФИИ В СТАРОПРОМЫШЛЕННЫХ РЕГИОНАХ УКРАИНЫ 327

Иманкулов Б. И., Кендирбаева Дж. Ж.
К МЕТОДИКЕ ОЦЕНКИ ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ ГИДРОГРАФИЧЕСКОЙ И ДОЛИННОЙ СЕТИ В ПРОМЫШЛЕННЫХ ЗОНАХ КЫРГЫЗСТАНА 331

Kalbarczyk E., Kalbarczyk R.
TRANSFORMATIONS IN RENEWABLE POWER GENERATION IN WIELKOPOLSKA PROVINCE, POLAND, AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY 336

Кілінська К. И., Скутар Т. Д., Плаксивий Д. В.
ЕКОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ НА ТЕРИТОРІЇ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ 341

Красовский К. К., Никитюк Д. В.
ЗОНИРОВАНИЕ ТЕРРИТОРИИ РЕГИОНА ПО ТИПУ ДИФФУЗИИ ИННОВАЦИЙ БОЛЬШОГО ГОРОДА (НА ПРИМЕРЕ Г. БРЕСТА, РЕСПУБЛИКА БЕЛАРУСЬ) 346

Некос А. Н., Бодак І. В.
ЕКОЛОГО-ГЕОХІМІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАБРУДНЕННЯ РОСЛИННОЇ ПРОДУКЦІЇ В РІЗНИХ ЛАНДШАФТНИХ УМОВАХ 353

Олійник В. С., Бєлова Н. В.
ЕРОДОВАНІСТЬ ЗЕМЕЛЬ В АГРОЛАНДШАФТАХ ПЕРЕДКАРПАТТЯ 360

Плохих Р. В.
АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ РЕКРЕАЦИОННЫХ СИСТЕМ КАЗАХСТАНА 364

Смирнов І. Г.
ВІЙСЬКОВА ЛОГІСТИКА ЯК ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС: ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ТА РЕКРЕАЦІЙНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТИ (НА ПРИКЛАДІ ПАМ'ЯТОК ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ) 371

Усманов Р. Х.
ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ВЫЗОВЫ И ПРОБЛЕМЫ ЭТНОПОЛИТИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ ЮЖНЫХ РЕГИОНОВ РОССИИ И ПРИКАСПИЯ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ 379

Аніпко Н. П.
РУЇНИ СЕРЕДНЬОВІЧНИХ ЗАМКІВ І ФОРТЕЦЬ УКРАЇНИ ТА ЇХ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ (НА ПРИКЛАДІ КАРПАТО-ПОДІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ) 386

Анфимова Г. В., Гриценко В. П., Деревская Е. И., Пилипчук Е. Н., Руденко К. В., Шевчук Е. М.
О НЕОБХОДИМОСТИ ОХРАНЫ СТРАТОТИПА ГРАНИЦЫ ЮРА – МЕЛ В КРЫМУ 392

Анфимова Г. В., Деревская Е. И.
КОМПЛЕКСНЫЙ ПОДХОД К ПРОБЛЕМЕ СОХРАНЕНИЯ СТРАТОТИПОВ И ТИПОВЫХ РАЗРЕЗОВ МЕЗОЗОЯ ГОРНОГО КРЫМА 395

Атаман Л. В.
НАЙВІДОМІШІ ДУХОВНІ (САКРАЛЬНІ) ОБ'ЄКТИ У РОЗРІЗІ САКРАЛЬНИХ ПРОСТОРІВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ 400

Барабошкина Т. А.
ПРИРОДНО-РЕСУРСНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ЮГО-ЗАПАДНОГО КРЫМА 405

Барцев О. Б., Гарькуша Д. Н., Никаноров А. М., Минина Л. И., Зубков Е. А.
РЕЖИМ ГРУНТОВЫХ ВОД, МАСШТАБЫ И ПРИЧИНЫ ТЕХНОГЕННОГО ПОДТОПЛЕНИЯ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТОВ ЮГА РОСТОВСКОЙ ОБЛАСТИ 412

Березкин М. Ю.
ПРОБЛЕМЫ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ КРЫМА И ВОЗОБНОВЛЯЕМАЯ ЭНЕРГЕТИКА 420

УДК 383.483.12.728.81(075.8)

Аніпко Н. П.

Руїни середньовічних замків і фортець України та їх рекреаційно-туристичне використання (на прикладі Карпато-Подільського регіону)

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
e-mail: veprik.geogr@mail.ru

Анотація. *У статті подано поділ руїн середньовічних замків та фортець Карпато-Подільського регіону за станом їх сучасного рекреаційно-туристичного використання. Проаналізовано фестивалі, які проходять на територіях цих пам'яток. На прикладі Польщі наведено перелік основних заходів, що були здійснення для збільшення туристичної привабливості руїн середньовічних замків та фортець країни.*

Ключові слова: *руїни середньовічних замків, фестиваль, рекреаційно-туристичне використання.*

Вступ

В Україні на відміну від інших країн, де збереглись середньовічні замки та фортеці, більшість таких пам'яток архітектури перебувають сьогодні у руїнах. Наприклад, на території сусідньої із нами Польщі збереглось більше п'ятсот середньовічних замків та фортець, які розкидані по всій країні. З них добре збережені – 401, збережені – 49, у руїнах – 107 [12].

Чи є привабливими для туристів руїни цих пам'яток? Відповідь однозначна: так. Але наявності тільки напівзруйнованої пам'ятки для сучасного туриста не завжди достатньо, щоб задовольнити свої потреби. Для цього кожний об'єкт має бути прилаштований для туристичного огляду. Крім цього пам'ятка має охоронятись та на її території має бути проведений комплекс ремонтно-реставраційних робіт, щоб припинити її подальше руйнування. Тому збереження руїн цих пам'яток та більше їх залучення до туристичної діяльності є надзвичайно важливими завданнями.

Результати та обговорення

Більшість середньовічних замків і фортець України або їх руїн та залишків зосереджені на території Карпато-Подільського регіону. Всього таких пам'яток у регіоні налічується 87. Стан багатьох з них – критичний. Пам'ятки не охороняються, а відсутність ремонтно-реставраційних робіт тощо прискорюють їх подальше руйнування. Це зумовлює низький рівень туристичної привабливості багатьох оборонних пам'яток середньовіччя в регіоні. На території Карпато-Подільського регіону тільки 21 пам'ятка є відносно добре збереженою [1]. З семи областей Карпато-Подільського регіону за кількістю середньовічних замків та фортець або їх руїн і залишків, а також замків перебудованих у палаци чи палаців збудованих на місцях замків, на першому місті *Тернопільська область* (32 пам'ятки, з яких у руїнах – **28**), далі йдуть *Львівська* (15, у руїнах – **6**), *Хмельницька* (13, у руїнах – **11**), *Закарпатська* (10, у руїнах – **7**), *Вінницька* (9, у руїнах – **7**), *Івано-Франківська* (7, у руїнах – **7**) та *Чернівецька* (1).

Жодна пам'ятка регіону не може сьогодні в повній мірі задовольняти потреби туристів, через відсутність тих чи інших заходів, робіт тощо. Основними з яких є відсутність ремонтно-реставраційних робіт, впорядкування території пам'ятки та її охорони. За станом сучасного рекреаційно-туристичного використання середньовічні замки та фортець регіону дослідження суттєво різняться. Нами раніше всі ці пам'ятки були поділені на чотири групи [1]. При поділі на групи в першу чергу враховувалось: *1) сучасний стан рекреаційно-туристичного використання та збереження пам'ятки; 2) історико-культурне значення (цінність) пам'ятки; 3) проведення або відсутність ремонтно-реставраційних робіт, впорядкування території пам'ятки.* Також при поділі на групи було враховано чи був перебудований замок у палац або споруджений на місці замку.

Руїни середньовічних замків та фортець представлені у другій та четвертій групах. Друга група поділяється на три підгрупи.

Найкращим рекреаційно-туристичним використанням серед руїн замків та фортець характеризуються об'єкти першої підгрупи другої групи [1]. До неї увійшли руїни дев'яти пам'яток у м. *Кременець, м. Теребовля та м. Бережани Тернопільської області, у м. Галич Івано-Франківської області, у м. Львів, у с. Старе Село Пустомитівського району та с. Урич Сколівського району Львівської області, у м. Хуст та с. Невицьке Ужгородського р-ну Закарпатської області.* На їх територіях була проведена або триває консервація, реконструкція, впорядкування території тощо (руїни замків і фортець у м. *Кременець* та *м. Бережани Тернопільської області, у м. Галич Івано-Франківської області, у м. Львів та с. Урич Сколівського району Львівської області*). Навколозамкові

території є місцями відпочинку місцевого населення, туристів та мають об'єкти туристичної інфраструктури (руїни замків та фортець у *м.Теребовля Тернопільської області, у м. Львів та с. Урич Сколівського району Львівської області, у с. Невицьке Ужгородського р-ну Закарпатської області).* Їх території є місцями проведення анімаційних та інших заходів для туристів (руїни замків у *м. Кременець Тернопільської області, в с. Старе Село Пустомитівського району та с. Урич Сколівського району Львівської області на території Державного історико-культурного заповідника "Тустань".* Біля руїн більшості замків до послуг туристів екскурсоводи та продаються сувеніри і різноманітна друкована продукція про історію пам'ятки.

Особливе місце в цій підгрупі пам'яток належить наскельному місту-фортеці IX–XIII ст. Тустань. На відміну від інших оборонних споруд – ця була створена на скелях [8].

До другої підгрупи увійшли руїни шести замків Тернопільської області в *м. Скалат Підволочиського району, смт. Микулинці Теребовлянського р-ну, с. Кривче Борщівського р-ну, с. Язловець, с. Підзамочок і смт. Золотий Потік Бучацького р-ну та* руїни замку в *с. Буша Ямпільського р-ну Вінницької області.* Об'єднання цих семи пам'яток в одну підгрупу зумовлено кількома спільними позитивними та негативними рисами. Позитивні: руїни замків у Тернопільській та Вінницькій областях входять до складу Національного заповідника «Замки Тернопілля» і Державного історико-культурного заповідника "Буша" (створеного у 2000 р.). Цей статус передбачає проведення консервації, реконструкції та впорядкування території пам'ятки або здійснення цих робіт у недалекому майбутньому. Такі роботи вже тривають на території Скалатського замку. Спільними негативними рисами для пам'яток цієї групи є: а) як об'єкти туризму вони не є сьогодні популярними та мало відомі громадськості; б) не використовуються або мало використовуються в туристичному бізнесі.

До третьої *підгрупи* віднесені менш відомі руїни або залишки середньовічних замків, які є пам'ятками архітектури національного та місцевого значення, проте їх території не впорядковані, що створює проблеми для їх огляду туристами; не проводяться ремонтно-реставраційні роботи, анімаційні та інші заходи для туристів тощо. До цієї групи належать руїни та залишки середньовічних замків у 38 населених пунктах: Вінницької області (*м. Бар, м. Хмільник, м. Шаргород, с.Озаринці Могилів-Подільського р-ну, с. Селище Тиврівського р-ну,*); Закарпатської (*м. Виноградів, смт. Королеве Виноградівського р-ну, с. Квасове Берегівського р-ну, с. Середнє Ужгородського р-ну*); Івано-Франківської (*м. Надвірна, с. Пнів Надвірнянського р-ну, с. Раковець та смт. Чернелиця Городенківського р-ну, с. Маріямпіль Галицького р-ну, смт. Рожнятів Рожнятівського р-ну,*); Львівської (*м. Добромиль Старосамбірського р-ну*), Тернопільської (*м.Бучач, смт. Залізці Зборівського р-ну, смт. Гусятин, с.Сидорів та с. Личківці Гусятинського р-ну, с.Висічка, с. Кудринці та с. Окопи Борщівського р-ну, с. Буданів та с.Долина Теребовлянського р-ну, с. Старий Збараж Збаразького р-ну, с. Токи Підволочиського р-ну, с. Новосілка Заліщицького р-ну*; Хмельницької (*м. Старокостянтинів, смт. Летичів Летичівського району, с. Зіньків Віньковецького р-ну, с. Сутківці Ярмолинецького р-ну, смт. Сатанів Городоцького р-ну, с.Чорнокозинці, с. Жванець та с. Рихта Кам'янець-Подільського р-ну).*

До четвертої групи увійшли руїни та залишки замків перебудованих у замки-палаци або палаців збудованих на місті замку в 13 населених пунктах регіону дослідження: Вінницької області (*смт. Шпиків Тульчинського району*), Закарпатської (*с.Довге Іршавського р-ну,*), Львівської (*смт. Поморяни Золочівського р-ну, с. Підгірці Стрийського р-ну),* Тернопільської (*м. Чортків, с. Ягільниця та с. Колидняни Чортківського р-ну, смт. Скала-Подільська Борщівського р-ну, смт. Гримайлів Гусятинського р-ну, с. Нирків (Червоноград) Заліщицького району),* Хмельницької (*м. Ізяслав Кам'янець-Подільського р-ну, с. Панівці, смт. Чорний Острів Хмельницького р-ну).* Всі пам'ятки цієї групи за ступенем їх використання подібні до пам'яток другої підгрупи другої групи.

Цей поділ середньовічних замків та фортець за станом рекреаційно-туристичного використання середньовічні не є сталим і може з часом змінитись.

Найяскравішими заходами, що приваблюють чимало туристів, є різноманітні фестивалі. Все частіше вони відбуваються сьогодні на територіях збережених замків та фортець України або їх руїн [2]. Руїни середньовічних замків та фортець Карпато-Подільського регіону, що є об'єктами фестивального туризму, представлені в таблиці 1.

Фестивалі, які сьогодні відбуваються на територіях середньовічних замків або фортець, різної тематики, проте переважають фестивалі військово-історичної реконструкції та середньовічної культури. До них належать: Фестиваль середньовічної культури «Ту стань» (*руїни наскельної фортеці «Тустань» IX–XIII ст., с. Урич, Сколівський район, Львівська область, територія заповідника "Тустань"*), Всеукраїнський фестиваль середньовічної культури "Королева Бона" (*руїни замку XII ст., м. Кременець, Тернопільська область*) та інші.

Прикладами музичних фестивалів можуть бути: Міжнародний музичний фестиваль «STARE SELO» та Фестиваль «Захід 2010» (*руїни замку XVI-XVII ст., с. Старе Село, Пустомитівський район, Львівська область).*

Найменше на територіях середньовічних замків та фортець сьогодні проходить етнографічних фестивалів. Тричі був проведений етнофестиваль «Дженджур Фист» (*руїни замку другої половини XVI ст., с. Пнів, Надвірнянський р-н, Івано-Франківська обл.*).

Таблиця 1.

Руїни середньовічних замків та фортець Карпато-Подільського регіону, що є об'єктами фестивального туризму

Назва області	*Всього замків (фортець)*	*У руїнах*	*Об'єкти фестивального туризму*	
			Кількість	Назва
Тернопільська	32	28	5	Руїни Кременецького замку Руїни Бережанського замку Руїни Теребовлянського замку Руїни Скалатського замку Руїни Сидорівського замку
Львівська	15	6	3	Руїни наскельної фортеці "Тустань" Руїни Старосільського замку Руїни Добромильського замку
Хмельницька	13	11	–	–
Закарпатська	10	7	–	–
Вінницька	7	7	–	–
Івано-Франківська	7	7	1	Руїни Пнівського замку
Чернівецька	1	–	–	–
Всього	**87**	**66**	**9**	

Щороку розширюється географія фестивалів, проте повільнішими темпами, ніж збільшення їх кількості (таблиця 2). Із цієї таблиці видно, що за останні п'ять років, кількість середньовічних замків та фортець, де почали проходити фестивалі, зросла удвічі. Основна частка «нових» об'єктів фестивального туризму – це пам'ятки, що знаходяться у руїнах і потребують проведення ремонтно-реставраційних робіт. Тому започатковані на їх територіях фестивалі, мають на меті привернути увагу громадськості до проблем зруйнованих середньовічних замків та фортець.

Таблиця 2.

Розподіл по роках проведення фестивалів у середньовічних замках та фортецях Карпато-Подільського регіону України (2001-2013 рр.)

Назви замків або фортець	Роки проведення фестивалів												
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Тернопільська область													
Вишневецький замок		•	•	•	•	•							•
Збаразький замок				•	•				•	•	•	•	•
Руїни Кременецького замку				•	•	•	•	•					
Руїни Бережанського замку									•	•	•	•	•
Руїни Теребовлянського замку									•	•	•	•	•
Руїни Скалатського замку										•			•
Руїни Сидорівського замку												•	
Львівська область													
Золочівський замок	•	•	•	•									
Олеський замок		•	•							•	•	•	
Підгорецький замок									•	•	•	•	•
Свіржський замок									•				
Руїни наскельної фортеці "Тустань"						•	•	•	•	•	•	•	•
Руїни Старосільського замку									•	•			
Руїни Добромильського замку											•		
Хмельницька область													
Кам'янець-Подільська фортеця					•	•	•	•	•	•	•	•	•
Меджибіцький замок			•	•	•			•	•	•	•	•	•
Закарпатська область													
Мукачівський замок					•			•			•		
Ужгородський замок										•			
Чинадіївський замок												•	•
Івано-Франківська область													
Руїни Пнівського замку											•	•	•
Чернівецька область													
Хотинська фортеця									•	•	•	•	•
Всього об'єктів фестивального туризму	1	3	4	5	6	4	3	5	10	12	12	12	12

• – замок або фортеця, що є місцем проведення фестивалю

Вперше в Карпато-Подільському регіоні фестиваль було проведено на території руїн Кременецького замку (таблиця 3). Сьогодні п'ять з дев'яти пам'яток, що в руїнах, приймають фестивалі не регулярно. На їх територіях відбулись один або два фестивалі. Найчастіше місцем проведення фестивалів були руїни Кременецького, Теребовлянського та Бережанського замків, а також наскельної фортеці «Тустань». Але там проходили фестивалі не більше одного разу на рік.

Найвідомішим та наймасовішим є щорічний фестиваль середньовічної культури "Ту Стань"», який з 2006 року відбувається у Тустані (біля села Урич, Сколівський район, Львівська область). Фестиваль проходить біля скель, що в середні віки були давньоруською фортецею [8]. Щороку подивитись на фестиваль приїжджає більше 5 тисяч глядачів. Фестиваль має статус міжнародного.

Таблиця 3.

Кількість та назви фестивалів, проведених на територіях руїн середньовічних замків (фортець) Карпато-Подільського регіону України (2004-2013 рр.)

Назва пам'ятки	Кількість проведених фестивалів	Назва фестивалю	Роки проведення
Тернопільська область			
Руїни Кременецького замку	5	Всеукраїнський фестиваль середньовічної культури "Королева Бона"	2004
		Міжнародний фестиваль "Стара фортеця"	2005-2008
Руїни Бережанського замку	5	Фестиваль Бережанського замку	2009-2013
Руїни Теребовлянського замку	5	Регіональний фестиваль «Забави у Княжому Місті»	2009-2013
Руїни Скалатського замку	3	Мистецький фестиваль	2010
		Фестиваль галицько-подільських страв	2013
		XI Всеукраїнський фестиваль козацької пісні «Байда»	2013
Руїни Сидорівського замку	1	Фестиваль «Козацькі розваги та свято микулинецького пива»	2012
Львівська область			
Руїни наскельної фортеці "Тустань"	8	Фестиваль середньовічної культури "Ту Стань"	2006-2013
Руїни Добромильського замку	1	Фестиваль "Меч Добромильського Замку"	2011
Руїни Старосільського замку	2	Міжнародний музичний фестиваль «STARE SELO»	2009
		Фестиваль «Захід 2010»	2010
Івано-Франківська область			
Руїни Пнівського замку	3	Етнофестиваль «ДженджурФист»	2011-2013
Всього	33		

Останнім об'єктом, що активно включився у фестивальний процес, є Скалатський замок. У 2013 в місті Скалат у рамках святкування 500-річчя на території реконструйованого замку відбувся цілий ряд заходів, серед яких: театралізоване мистецьке дійство «Древній Скалат крізь віки», фестиваль галицько-подільських страв сільських господинь Підволочиського району, спортивні ігри «Спорт для всіх єднає Україну», XI Всеукраїнський фестиваль козацької пісні «Байда», «Скалатські дитячі фестини» та концерт виконавців популярної музики і пісні Тернопілля та зірок української естради [10].

Більшість середньовічних замків та фортець Карпато-Подільського регіону (66 пам'яток), а це майже ¾ від загальної кількості, сьогодні не використовуються для проведення фестивалів. Головна причина – 86,36% цих потенційних об'єктів фестивального туризму знаходяться у руїнах. Стан багатьох з них – критичний. Пам'ятки не охороняються, а відсутність ремонтно-реставраційних робіт тощо прискорюють їх подальше руйнування. Це зумовлює низький рівень їхньої туристичної привабливості.

Незважаючи на те, що кількість фестивалів на територіях середньовічних замків та фортець Карпато-Подільського регіону щороку збільшується, повільно зростає показник кількості пам'яток, залучених у фестивальний процес. Неохопленими фестивальним туризмом залишаються ¾ цих об'єктів. Головна причина – більшість середньовічних замків та фортець регіону дійшли до нашого часу у руїнах та сьогодні не прилаштовані для туристичного огляду. Проте і вони б могли бути місцями проведення фестивалів. Тому метою тих фестивалів, які сьогодні відбуваються на територіях руїн замків або фортець, є привернення уваги громадськості до проблем збереження та охорони цих унікальних оборонних пам'яток доби Середньовіччя.

Середньовічні замки й фортеці як одні з найцікавіших об'єктів історії та архітектури, сьогодні є надзвичайно популярними в світі серед туристів. Вже давно відомою і такою, що себе добре зарекомендувала є практика музеєфікації цих фортифікаційних споруд. Музеєфікація, як зазначено в Законі України «Про музеї та музейну справу» передбачає здійснення сукупності науково

обґрунтованих заходів щодо приведення об'єктів культурної спадщини до стану, придатного для екскурсійного відвідування [5].

Нажаль, в Україні процес музеєфікації ще не набув належних темпів і масштабів розвитку. Музеєфікація пам'яток може відбуватись шляхом розташування у пам'ятці музейної експозиції або використання пам'ятки як самостійного об'єкта музейного показу. Сьогодні в Україні музеї відкриті переважно у приміщеннях добре збережених середньовічних замків або фортець [4]. На території Карпато-Подільського регіону музейні експозиції відкриті у Бережанському та Скалатському замках на Тернопільщині. Музейна експозиція Бережанського замку знаходиться в приміщенні західного корпусу Бережанського замкового комплексу і складається з чотирьох окремих тематично-інформаційних вузлів (*фрагменти скульптур та елементів кам'яного оздоблення, фотокопії портретів "Власники Бережанського замку", археологічний матеріал з території замку, документальний матеріал*) [6]. У Скалатському замку відкриті музейні експозиції "Археологія", "Етнографія" та виставкова зала [10].

Більшість середньовічних замків та фортець в Україні, як вже зазначалось, сьогодні перебувають у руїнах. Тому їх неможливо всі перетворити на музеї. Стан збереженості їх низький та дуже низький. Як правило такі пам'ятки практично не підлягають реконструкції та відбудові. Винятком є тільки кілька таких об'єктів. Для таких споруд нерідко є лише один вид використання – створення умов для найбільш широкого ознайомлення з ними, якими є консервація залишків, упорядкування території, розміщення інформаційних стендів з історією пам'ятки тощо і включення до туристичних і екскурсійних маршрутів.

Проте і цей процес сьогодні охоплює поки-що незначний відсоток українських замків та фортець. У таких спорудах музейні експонати не розміщуються. Пам'ятка сама набуває значення головного, а іноді єдиного експоната. В такій споруді охороняються руїни замкового комплексу, забезпечується їх подальше існування та популяризація. Перелік найбільш відомих середньовічних замків та фортець, які в перспективі можуть бути включені до музейного простору України, наведений був раніше [4].

Більшість пам'яток Карпато-Подільського регіону не мають навіть охорони та продовжують руйнуватись через відсутність ремонтно-реставраційних робіт. У світі є немало країн, де сьогодні можна побачити руїни середньовічних замків або фортець. Проте більшість таких пам'яток архітектури ретельно охороняються державою, підтримуються, їх території якнайкраще прилаштовані для туристичного огляду. Як приклад, наведемо Польщу та перелік *основних* заходів, які були проведенні на територіях замків, що дійшли до нашого часу в руїнах. Відвідувачі замків можуть побачити, що: 1) *руїни середньовічних замків охороняються;* 2) *кожний об'єкт має свій режим роботи;* 3) *небезпечні місця на територіях замків огороджені;* 4) *вхід на територію пам'ятки платний або безкоштовний;* 5) *більшість замків відкриті для відвідувань у період з квітня по жовтень місяць;* 6) *на територіях замків є інформаційні стенди, з яких туристи можуть дізнатись про історію цих пам'яток та його мешканців, побачити якими вони були до зруйнування тощо;* 7) *біля більшості замків є обладнані безкоштовні місця для паркування засобів пересування;* 8) *поряд або на території замку відбувається продаж сувенірної продукції;* 9) *бажаючі можуть скористатись послугами екскурсоводів,* 10) *території замків періодично очищуються від рослинності, що береже їх від подальшого руйнування;* 11) *залишки замків законсервовані, а де можливо частково відновлені;* 12) *замки регулярно є місцем проведення анімаційних заходів;* 13) *на територіях замків обладнані туристичні тропи;* 14) *у відновлених частинах замків відкриті музейні зали тощо;* 15) *до віддалених від місця паркування замків, а це як правило ті, що розташовані на горі, дорога маркована відповідними знаками* [11-13].

Ступінь зруйнованості пам'яток неоднаковий, тому різними є заходи щодо їх збереження та прилаштування для туристичного огляду. Там, де можливо, замок частково відновлюють і відкривають для огляду туристам вже в новому образі. Наприклад, у нещодавно відновлених руїнах замка XVII ст. Кшижтопор в м. Уязд відкриті музейний зал з артефактами та банкетний, регулярно проводяться рицарські турніри.

Інформацію не тільки про історію кожного замку або фортеці, його сучасний стан, але й про особливості туристичного огляду, наявність комплексу послуг, що надаються на його території тощо, туристи можуть отримати з відповідних сайтів мережі Інтернет. Кожна країна, яка має на своїй території такі об'єкти архітектури, представляє їх у всесвітній інформаційній мережі. Як один із багатьох прикладів наведемо замок Вана-Вастселійна у Естонії. Це пам'ятка архітектури XIV століття, що перебуває у руїнах. З мережі Інтернет туристи, які планують оглянути руїни замка, можуть отримати вичерпну інформацію про перелік послуг, які надаються на території пам'ятки. До послуг туристів: *музей, інформаційний пункт та стенди, центр відвідування, сувенірна продукція, зона відпочинку, яка представлена площадкою для пікніка, туристичні тропи, зона для встановлення наметів, місце для безкоштовного паркування засобів пересування, послуги екскурсовода, різноманітні тематичні заходи тощо* [7]. Нажаль таку інформацію про українські замки, які дійшли до нашого часу в руїнах, туристи не можуть отримати.

Карпато-Подільський регіон має більше шести десятків руїн середньовічних замків або фортець, рекреаційно-туристичний потенціал яких надзвичайно великий. Проте існуючі проблеми не дозволяють сьогодні не тільки повністю використовувати цей потенціал, але й уберегти ці унікальні

оборонні пам'ятки доби Середньовіччя від подальшого руйнування. Збільшення кількості відвідувачів цих пам'яток стане можливим завдяки проведенню анімаційних заходів, серед яких найпопулярнішими є різноманітні фестивалі. Одним із завдань цих заходів є привернення уваги громадськості до проблем зруйнованих середньовічних замків та фортець регіону.

Література

1. Аніпко Н. Сучасний стан рекреаційно-туристичного використання середньовічних замків та фортець Карпато-Подільського регіону України [Текст] / Н. Аніпко // Наукові записки Тернопільського педагогічного університету. – 2010. – Вип. 28. – Сер. Географія. – С. 120 – 125.
2. Аніпко Н. Фестивальний туризм в середньовічних замках та фортецях Карпато-Подільського регіону України [Текст] / Н. Аніпко // Таврійський економічний журнал. – 2013. – № 2. – С. 19 – 23.
3. Аніпко Н. Рекреаційно-туристичний потенціал руїн середньовічних замків та фортець (на прикладі Карпато-Подільського регіону) [Текст] / Н. Аніпко // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Збалансований розвиток туристичних регіонів: національний і світовий досвід» 25-26 квітня 2013 р., м Львів. – Львів, 2013. – С. 327 – 330.
4. Аніпко Н. П. Сучасний стан музеєфікації середньовічних замків та фортець України як обєктів туризму / Н. П. Аніпко // Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції „Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку" 1–2 листопада 2012 р., м. Черкаси. – Черкаси, 2012. – С. 17 – 22.
5. Закон України «Про музеї та музейну справу» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uazakon.ru/ukr/ukr-zakon-o-muzeyah.html
6. Офіційний сайт Бережанського Державного історико-архітектурного заповідника [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.diaz.ber.te.ua/index.php/
7. Офіційний сайт замка Вана-Вастселійна // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vastseliina.ee/linnus
8. Офіційний сайт Державного історико-культурного заповідника „Тустань" // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tustan.ua/
9. Офіційний сайт Управління з питань туризму та курортів Тернопільської обласної державної адміністрації // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ternotour.com.ua/index.php?start=450
10. «Скалату-500» / Офіційний сайт інформаційного видання «7 Днів-Україна» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 7days-ua.com/tag/skalatu-500
11. Zamki w Polsce, polskie pałace i dwory obronne // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zamki.net.pl/
12. Polskie zamki, dwory obronne i inne warownie - Res.pl // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zamki.res.pl/
13. 13. Zamki w Polsce - Zamki znane i nieznane - zamkiobronne.pl // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zamkiobronne.pl/

Аннотация. *Н. П. Анипко* ***Руины средневековых замков и крепостей Украины и их рекреационно-туристическое использование (на примере Карпато-Подольского региона).*** *В статье подано разделение руин средневековых замков и крепостей Карпато-Подольского региона по состоянию их современного рекреационно-туристического использование. Проанализированы фестивали, которые проходять на территориях этих достопримечательностей. На примере Польши приведен перечень основных мероприятий, что были осуществлены для увеличения туристической привлекательности руин средневековых замков и крепостей страны.*
Ключові слова: *руины средневековых замков, фестиваль, рекреацийно-туристическое использование.*

Abstract. *N. P. Anipko* ***Ruins of medieval castles and fortresses of Ukraine and their recreational and tourist use (Carpatho-Podolsk region).*** *The division of ruins of medieval castles and fortresses of the Carpathian-Podilskiy region on the state their modern recreational-tourist use are given in the article. Festivals that pass on territories of these sights are analysed. On the example of Poland the list of basic measures are resulted, that were carried out for the increase of tourist attractiveness of ruins of medieval castles and fortresses of country.*
Keywords: *ruins of castles and fortresses, festival, tourism and recreation use.*

Поступила в редакцию 01.02.2014 г.